

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
Вип. 15. 2011. С. 342–352.

ОКРЕМІ ЗНАХІДКИ. ФОНДОВІ КОЛЕКЦІЇ

Ольга ІГНАТЕНКО

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ КРИМСЬКОГО ЛЕВАЛУА-МУСТЬЄ:
ХАРАКТЕРИСТИКА КАМ'ЯНОГО КОМПЛЕКСУ КАБАЗИ ІІ, ГОРИЗОНТ ІІ/8

Питання про походження кримського левалуа-мустьє неодноразово поставало в науковій літературі протягом останнього півстоліття. В працях О. Черниша, Ю. Колосова підкреслювалась типологічна подібність молодовських колекцій та Шайтан Коби [Колосов, 1972, с. 132–134; Черныш, 1982, с. 57; Грибович и др., 1987, с. 22; Колосов и др., 1993, с. 178]. В. Усік, базуючись на даних ремонту, висловив думку про схожість технологічних прийомів розщеплення нуклеусів Молодове V та Кабазі ІІ [Усик, 2003, с. 37–40]. В. Чабай на основі аналізу типології, технології і хронології індустрій запропонував дві територіально-хронологічні групи левалуа-мустьє Східної Європи: Пруто-Дністерську (ранню) і Кримську (пізню) [Чабай, 2004б, с. 192–200]. На думку О. Ситника [Сытник, 1994; Ситник, 1996; 2000; 2006], В. Степанчука [Колосов, Степанчук, 1998, с. 53–57; Stepanchuk, Sytnyk, 1999], В. Чабая [Чабай, 2004а, с. 33–80; 243–249; Chabai, 2006, р. 1–36] та В. Усика [Усик, 2003; Usik, 2006], левалуазьке розколювання прудо-дністерських та кримських індустрій було складною багатоступінчастою технологічною системою, використання якої призводило до значної трансформації типологічного статусу нуклеусів в процесі їх експлуатації.

Для кримських пам'яток В. Чабай виділяє левалуазький класичний черепахоподібний метод та метод Біаш [Chabai, 1998, р. 239–250; 2000, р. 207; Чабай, 2003, с. 94; Chabai, Sitlivy, 1993, р. 25–27], останній дещо в іншій інтерпретації, ніж запропоновано Е. Боедою [Boeda, 1990; Boeda et al., 1990]. Застосування методу Біаш на кримських стоянках, а також питання існування його як самостійного методу є предметом дискусії між В. Усіком та В. Чабаям [Усик, 2003, с. 32–62; Чабай, 2004а, с. 49–55]. Головною проблемою сучасних досліджень подібності між кримською та прудо-дністерською групами левалуа-мустьєрських індустрій стало визначення специфічних прийомів левалуазького розколювання. Одним з таких прийомів В. Усік вважає білатеральну підготовку робочих поверхонь нуклеусів та отримання специфічних левалуазьких сколів з білатеральною огранкою [Usik, 2006, р. 167].

Дане дослідження має за мету виявити риси обробки каменю, що підтверджують генетичний зв'язок кримського та дністерського левалуа-мустьє, базуючись на аналізі технологічно значущих ознак колекції артефактів горизонту ІІ/8, Кабазі ІІ.

За кількістю артефактів колекція Кабазі ІІ, горизонт ІІ/8 є однією з найбільш чисельних серед ранніх левалуа-мустьєрських пам'яток Криму (табл. 1). Горизонт ІІ/8 відноситься до геологічного шару 7 стратиграфічної колонки Кабазі ІІ [Chabai, 2005, р. 10; 2006, р. 8–9], акумулювався в інтерстадіальних відкладах Витачів, vt_{1b2} – Hengelo [Gerasimenko, 1999, р. 138; Mikhailesku, 1999, р. 104–107; Mikhailesku, 2005, р. 73] та датується ESR методом 44±5 тис. р. тому [McKinney, 1998, р. 347–348; Rink et al., 1998, р. 334; in press]. Горизонт ІІ/8 відноситься до стоянок по первинному розчиненню туш тварин (гідрунтинових коней) [Chabai, Uthmeier, 2006, р. 308] та є палімпсестом низки однакових у господарському відношенні поселень, за результатами палеозоологічних досліджень співвідноситься з кількома сезонами осінніх полювань [Patou-Mathis, Chabai, 2003, р. 223–253].

Характеристика комплексу артефактів горизонту ІІ/8, Кабазі ІІ

Аналіз комплексу кам'яних виробів горизонту ІІ/8 проведено за схемою, розробленою В. Чабаям та Ю. Демиденком на основі системи класифікації В. Гладиліна, тип-листа Ф. Борда, розробок А. Маркса (*attribute analysis*) та багатьох інших вчених [Chabai, Demidenko, 1998].

Таблиця 1

Кабазі II, горизонт II/8: артефакти

АРТЕФАКТИ	К-сть	%	% essential
Відщепи	683	29,7	68,1
Знаряддя на відщепах	86	3,7	8,6
Пластини	148	6,4	14,8
Знаряддя на пластинах	37	1,6	3,7
Нуклеуси та пренуклеуси	49	2,1	4,9
Лусочки	1270	55,3	–
Уламки	24	1,0	–
ВСЬОГО:	2297	100,0	100,0

Нуклеуси. Типологічний статус нуклеусів визначався виходячи з огранки робочих поверхонь, кількості та розміщення робочих поверхонь та ударних площадок. Зміни типології нуклеусів відображалися в огранках дорсальних поверхонь, формі, профілях сколів та їх ударних площадок (табл. 2).

Таблиця 2

Кабазі II, горизонт II/8: нуклеуси

ТИПИ НУКЛЕУСІВ	К-сть	%
Безсистемні, кубічні	2	4,5
Радіальні	8	18,2
Левалуазькі черепахоподібні	9	20,5
Продольні	7	15,9
Біпродольні	7	15,9
Ортогональні	1	2,3
Підциліндричні	1	2,3
Невизначені	9	20,5
ВСЬОГО:	44	100,0

Всього в комплексі горизонту II/8 нараховується 44 нуклеуси та 5 пренуклеусів. Майже усі нуклеуси сильно спрацьовані, тобто ілюструють останній етап утилізації сировини. Товщина більшості з них не перевищує 2,5 см, а в багатьох випадках сягає не більше 1,5–2 см. Зважаючи на такі обставини, не можна впевнено сказати які нуклеуси, окрім черепахоподібних, безпосередньо пов'язані з виробництвом левалуазьких заготовок. Необхідно відзначити, що всі нуклеуси з необ'ємною робочою поверхнею оснащені допоміжними латеральними та/або дистальними ударними площадками. Основна ударна площадка зазвичай хвиляста або опукла фасетована, іноді багатогранна.

Сколи. В ході аналізу сколів за сумою ознак було виділено 7 груп заготовок, що пов'язані з різними етапами розщеплення нуклеусів (табл. 3):

1) сколи декортикації (характерні наявністю значних ділянок жовтої кірки на дорсальній поверхні – не менше 51 %, часто з іррегулярною формою, дуже різні за метричними показниками);

2) сколи оформлення та переоформлення робочої поверхні нуклеусу (мають вигнутий латеральний профіль, невеликі розміри, дорсальна сторона часто із слідом крупного негативу перпендикулярно вісі сколювання, знімалися з допоміжних ударних площадок);

- 3) специфічні сколи оформлення робочої поверхні нуклеусів (сколи дебордан, сколи типу enlevement deux);
- 4) левалузські сколи;
- 5) сколи основних етапів розколювання нуклеусів (з поздовжньою та конвергентною огранкою, ортогональні, біпоздовжні, біпоздовжньо-перехресні, що були зняті з основних та допоміжних площадок нуклеусів, переважно мають правильну геометричну форму, також використовувалися для виготовлення знарядь);
- 6) реберчасті сколи;
- 7) технологічно невизначені сколи (що сильно зламані, мають невизначену огранку, або занадто малі за розмірами, щоб віднести їх до якоїсь з перерахованих груп).

Таблиця 3

Кабазі II, горизонт II/8: сколи

ГРУПИ СКОЛІВ	К-сть	%
Сколи декортикації	304	31,9
Сколи оформлення та переоформлення робочої поверхні нуклеусу	30	3,1
Сколи типу debordant та enlevement deux	46	4,8
Левалузські сколи	76	8,0
Сколи основних етапів розколювання нуклеусів	267	28,0
Реберчасті сколи	8	0,8
Технологічно невизначені сколи	223	23,4
ВСЬОГО:	954	100,0

Для ударних площадок відщепів і пластин виділена додаткова ознака – зворотна редукція. Раніше цей технічний прийом схарактеризував П. Нехорошев [Нехорошев, 1999, с. 14], він також звернув увагу на його застосування в горизонті II/8 під час особистого вивчення колекції.

Зворотна редукція ударної площадки – це ретушування краю площадки в напрямку від дорсальної поверхні вглиб, яке має за мету поглиблення точки удару та підняття площадки в плані, що забезпечує оптимальний контроль за розмірами і пропорціями майбутньої заготовки (рис. 1). Негативи, що залишаються при застосуванні зворотної редукції охоплюють лише суміжну із дорсальною поверхнею частину ударної площадки сколу, рідко заходячи за її середину у поперечному перетині, вони є глибшими та меншими за розмірами, ніж звичайні фасетки. Цей технічний прийом притаманний не тільки фасетованим, але і багатограним, двограним та, навіть, гладким ударним площадкам.

Враховуючи виділення зворотної редукції як самостійної технічної ознаки, індекси фасетажу для індустрії горизонту II/8, Кабазі II виглядають наступним чином: Ifl=70,25; Ifs=39,42. В даному випадку всі дво- та багатогранні площадки (з редукцією та без) віднесено до широкого фасетажу, гладкі площадки із зворотною редукцією не ввійшли до кола фасетованих.

Якщо гладкі дво- і багатогранні ударні площадки із зворотною редукцією враховувати як тонкофасетовані (що скоріше за все у більшості випадків роблять дослідники, займаючись підрахунками індексів фасетажу), отримаємо такі індекси: Ifl=58,59; Ifs=53,83.

Перший варіант підрахунку індексів фасетажу видається найбільш зваженим, при умові введення додаткового індексу зворотної редукції ударних площадок сколів. Загальний індекс зворотної редукції ударних площадок сколів підраховуємо, розділивши суму всіх сколів з площадками, що мають зворотну редукцію, на суму всіх сколів із ударними площадками, у яких зафіксована наявність або відсутність даної ознаки, та помножимо на 100 (283/647x100);

таким чином, отримуємо Індекс зворотної редукції (Index of the back reduction, Ibr) = 43,74. Також можливо обчислити індекси зворотної редукції окремо для гладких, дво-/багатогранних і фасетованих ударних площадок всередині кожної з перерахованих груп. Вони становлять: для гладких площадок – 12,77; дво-/багатогранних – 38,00; фасетованих – 74,60.

З наведених індексів видно, що зворотна редукція ударних площадок сколів є характерною технічною ознакою для переважної більшості фасетованих площадок, а також для більш ніж третини дво-/багатогранних площадок у даному комплексі. Це дозволяє вважати зворотну редукцію ударних площадок сколів вагомою технічною ознакою.

Отже, формальні технічні показники комплексу сколів наступні: I_{fl}=70,25; I_{fs}=39,42; I_{br}=43,74; I_{am}=19,39; I_l=7,97.

В даному дослідженні використане визначення сколів левалуа за Ф. Ван Піром, як скола з поздовжньо-симетричною формою, що має багато негативів попередніх знят на дорсальній поверхні в організованому напрямку, поперечно та поздовжньо опуклий профіль дорсальної поверхні, з добре вираженим ударним горбиком і підготовленою ударною площадкою; можлива наявність незначних ділянок жовневої кірки [Van Peer, 1992, p. 10, 66].

Левалуазькі сколи підрозділяються на 5 підгруп (табл. 4):

1. “Перші” левалуазькі сколи (левалуа 1);
2. Сколи типу “Пронятин”^{*};
3. Левалуазькі сколи на *enlevement deux*;
4. Левалуазькі сколи другої черги;
5. Сколи “левалуа N”.

Білатеральні сколи, що були запропоновані В. Усіком, визначені серед левалуа 1 та левалуа N підгруп левалуазьких сколів.

Таблиця 4

Кабазі II, горизонт II/8: левалуазькі сколи

ПІДГРУПИ ЛЕВАЛУАЗЬКИХ СКОЛІВ	К-сть	%
Сколи левалуа 1	38	50,0
Сколи типу “Пронятин”	6	7,9
Левалуазькі сколи на <i>enlevement deux</i>	5	6,6
Левалуазькі сколи другої черги	13	17,1
Сколи левалуа N	14	18,4
ВСЬОГО:	76	100,0

“Перші” левалуазькі сколи, або сколи левалуа 1 (рис. 2, 1–3), представлені 38 екземплярами, мають переважно доцентрові огранки, декілька з біпоздовжньо-перехресною, поодинокі з білатеральною та конвергентною.

Біля 30 % відщепів, віднесених до цієї групи, мали незначні (до 25 % площі дорсальної поверхні) ділянки, вкриті жовневою кіркою. Ударні площадки в більшості випадків фасетовані опуклі або фасетовані прямі.

Відщепи мають правильну геометричну форму видовжених пропорцій, довжина яких складає не менше 5 см, переважають вироби розміром біля 6–7 см при ширині 4–5 см. За виключенням трьох екземплярів всі цілі вироби мали зворотну редукцію ударної фасетованої площадки. Друга підгрупа левалуазьких сколів – сколи на *enlevement deux* (5 екз.), характерні наявністю додаткової/додаткових латеральної та дистальної підправки, яка, власне кажучи, і відрізняє їх від класичних *enlevement deux*. Згадані підправки були незначними, що дозволяє

^{*} Авторка висловлює щире подяку проф. О. Ситнику за надану можливість вивчення колекції артефактів стоянки Пронятин I.

легко впізнати скол типу *enlevement deux* з точки зору черги його отримання. Загалом такі відщепи мали характерні ортогональні огранки. За метричним показником вони менші, ніж “перші” леваллуазькі відщепи: до 6,5 см в довжину та близько 3,5 см завширшки. Площинки фасетовані опуклі, всі зворотно редуковані (рис. 2, 4–5).

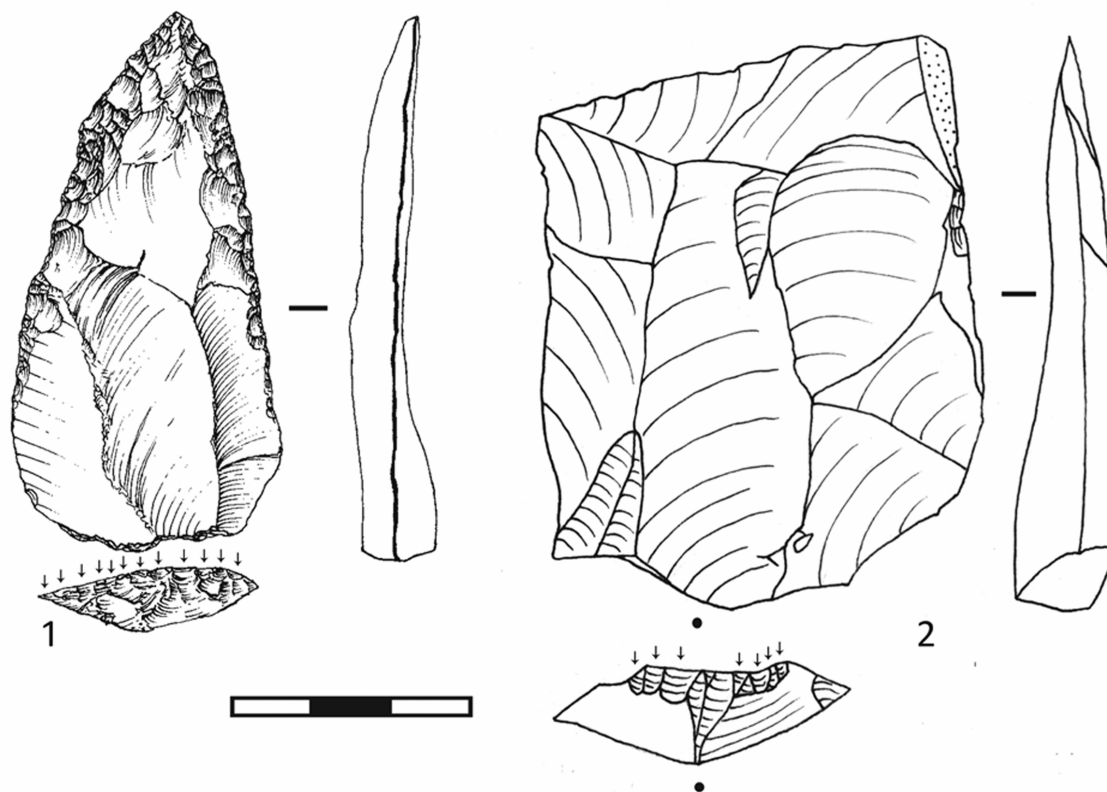

Рис. 1. Зворотна редукція ударних площадок сколів: Кабазі II, горизонт II/8 (1), Пронятин I (2). 1 – напівлистоподібний дорсальний гостроконечник, на відщепі, перша підгрупа левалуазьких сколів; 2 – відщеп типу “Пронятин”
 Fig. 1. The back reduction of striking platforms of blanks: Kabazi II, level II/8 (1), Proniatyn I (2). 1 – semi-leaf dorsal point, made on flake, first Levallois blanks sub-group; 2 – “Proniatyn”-type flake

Третя підгрупа сколів складається з левалуазьких відщепів другої черги (13 екз.). Це означає, що вони сколювалися після досить суттєвого переоформлення робочої поверхні нуклеусу, після того, як були отримані перші крупні левалуазькі заготовки. Сколи цієї групи мають на дорсальній поверхні один чи два крупних негативи, що співпадають з віссю сколювання, у поєднанні з латеральними, дистальними, базальними підправками. На відміну від сколів левалуа I переважають ортогональні, біпоздовжньо-перехресні та конвергентна огранки, що добре співвідносяться з послідовністю і методом отримання таких відщепів. Радіальні огранки мають лише дві заготовки. Ударні площадки фасетовані опуклі, зустрічаються багатогранні, майже у всіх випадках зафіксована зворотна редукція. Відщепи правильної геометричної форми, метричні характеристики близькі до левалуа 1, однак є відщепи менше 5 см, ширина також зменшується, коливається, переважно, в межах 3,5–4 см (рис. 2, 6–7).

Четверта підгрупа – сколи левалуа N (14 екз.), що мають невеликі розміри, але за всіма ознаками відповідають визначенню левалуазького сколу (рис. 2, 8–9). Вони пов’язані з останніми стадіями утилізації нуклеусу, що позначилося на їх метричних параметрах, сягаючих всього близько 4–5 см завдовжки та 3–4 см завширшки. Домінують радіальна та конвергентна огранки. Ударні площадки фасетовані опуклі, з невеликою кількістю багатогранних та

двогранних. Дві третини мають зворотну редукцію, яка переважно супроводжує фасетовані площадки.

П'ята підгрупа – сколи типу “Пронятин” (6 екз.). Це сколи зі специфічною ортогональною огранкою, яка складається з поздовжніх чи конвергентних негативів в проксимальній та медіальній частинах, і негативу від латерального зняття в дистальній частині (рис. 3, 1–6).

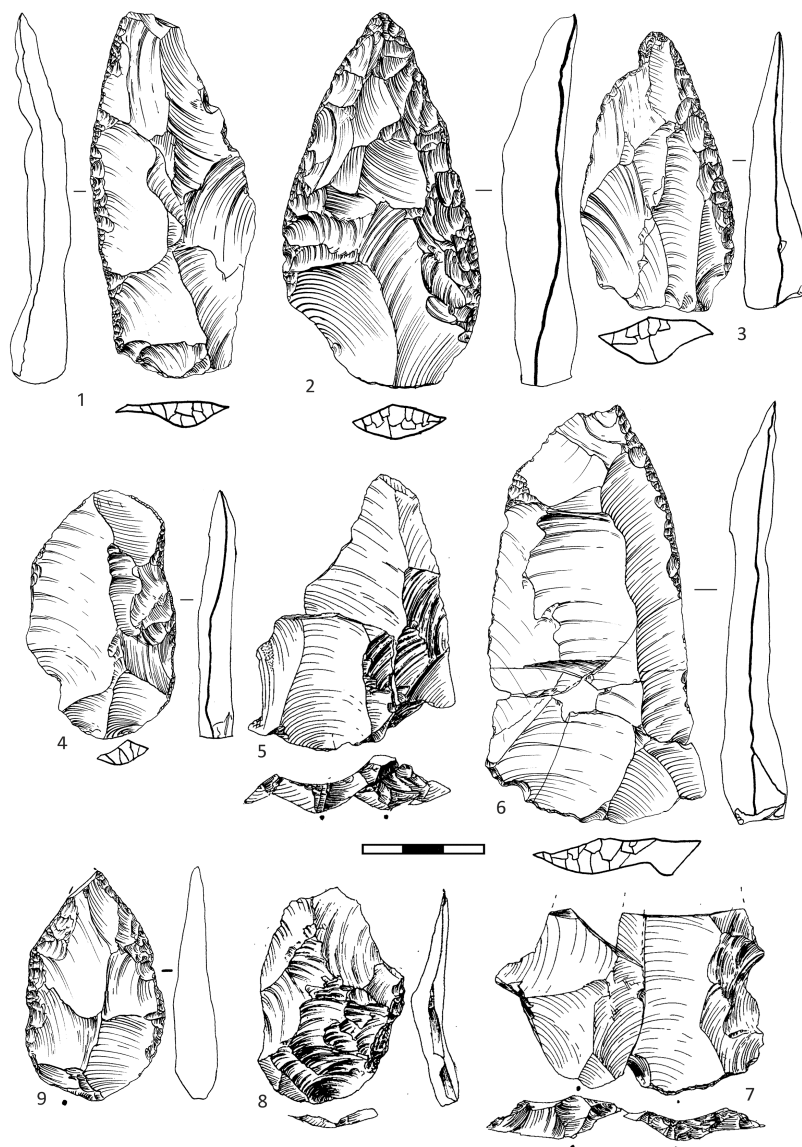

Рис. 2. Підгрупи левалуазьких сколів Кабазі II, горизонт II/8: сколи левалуа 1 (1–3), левалуазькі сколи на enlèvement deux (4–5), сколи левалуа 2 (6–7), сколи левалуа N (8–9). Знаряддя: 1 – випукле дорсальне скребло на пластині; 2 – підлистоподібне дорсальне скребло на відщепі зі зворотною редукцією ударної площадки; 3 – напівлистоподібне дорсальне скребло на відщепі зі зворотною редукцією ударної площадки; 4 – відщеп з ретушшою; 5 – відщеп з ретушшою, зі зворотною редукцією ударної площадки; 6 – відщеп з ретушшою, зі зворотною редукцією ударної площадки; 7 – напівлистоподібний дорсальний гостроконечник на відщепі. Сколи: 5 – ремонт левалуазького відщепу на enlèvement deux (ліворуч) зі зворотною редукцією ударної площадки та відщепу типу enlèvement deux; 7 – ремонт сколу типу enlèvement deux та сколу левалуа 2 (праворуч) зі зворотною редукцією ударної площадки; 8 – відщеп

Fig. 2. Sub-groups of Levallois blanks Kabazi II, level II/8: fist Levallois blanks (1–3); Levallois blanks, made on enlèvement deux (4–5); secondary Levallois blanks (6–7); N-turn Levallois blanks (8–9)

Це останнє зняття, очевидно, мало прибрати зайву кременеву масу з дистальної частини нуклеуса задля організації вираженої випуклості в центральній частині робочої поверхні. Вони мають обумовлену огранкою видовжену чотирикутну форму при розмірах близько 5–6 см у довжину та 3,5–4,5 см завширшки. Ударні площадки збереглися лише у половини екземплярів, дві з них фасетовані опуклі, одна – фасетована пряма. Зворотна редукція відмічена на всіх трьох примірниках. Серія сколів з подібною огранкою є в комплексі Пронятин (рис. 3, 8–10).

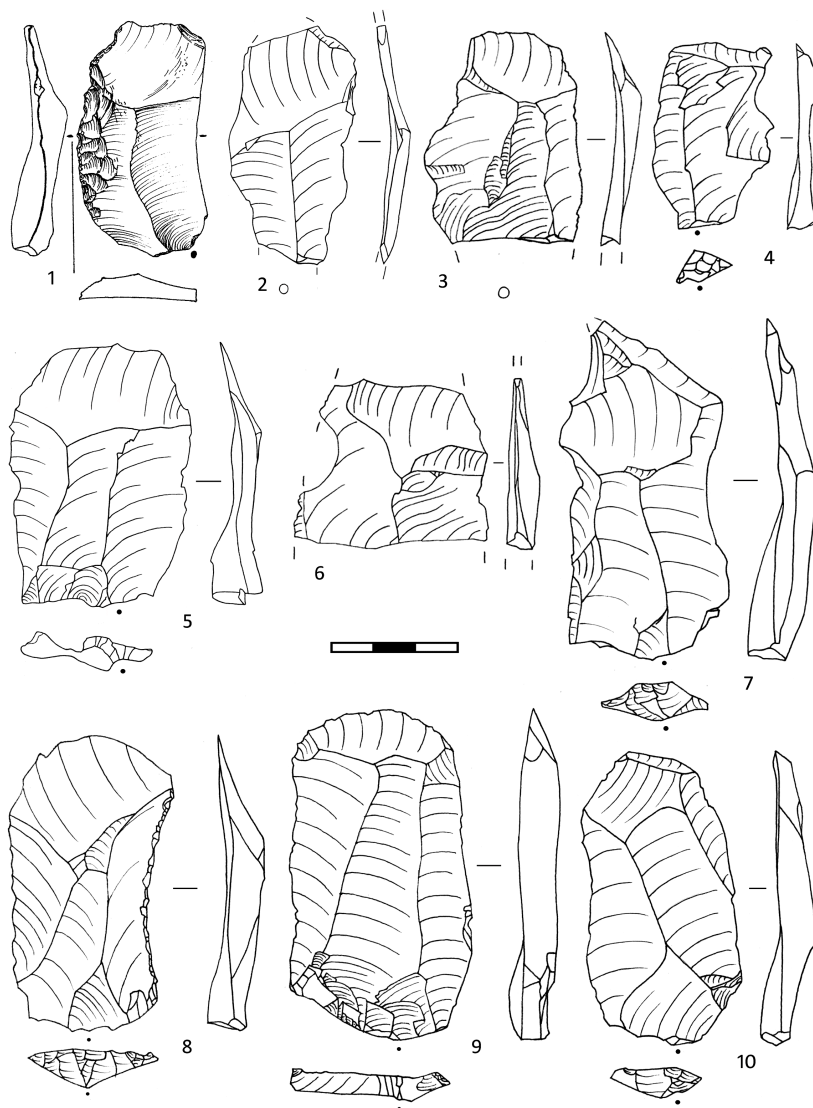

Рис. 3. Левалуазькі сколи підгрупи “Пронятин”: Кабазі II, горизонт II/8 (1–6), Ігровиця I, культурний шар II (7) (матеріал з розкопок 2010), Пронятин I (8–10). 1 – випукле дорсальне скребло на відщепі; 2–7, 9–10 – відщепи; 8 – увігнуте дорсальне скребло на відщепі зі зворотною редукцією ударної площадки
 Fig. 3. Subgroup “Proniatyn”, Levallois blanks: Kabazi II, level II/8 (1–6), Ihrovytsia I, cultural layer II (7) (Materials from 2010 season), Proniatyn I (8–10). Tools: 1 – convex dorsal scraper, made on flake; 8 – concave dorsal scraper, made on flake with the back reduction of the striking platform. Blanks: 2–7, 9–10 – flakes

Серед сколів левалуа 1, левалуа другої черги, левалуа N та заготовок типу Пронятин є пластина (всього 9 екз.), що були отримані за допомогою левалуазької техніки плоского розщеплення. Вони мають ту ж саму радіальну огранку дорсальної поверхні. Одна пластина

віднесена до левалуазьких сколів типу Пронятин, відповідно, має ортогональну огранку. Ударні площадки переважно фасетовані, трапилися багатогранна та двогранна. Ця категорія артефактів за своїми пропорціями близька до видовжених відщепів, співвідношення довжина/ширина складає приблизно 2–2,5:1.

Таким чином, групи сколів, що віднесені до левалуазьких, об'єднуються такими ознаками, як інтенсивна (радіальна, ортогональна, біпоздовжньо-перехресна, конвергентна, подекуди білатеральна) огранка дорсальної поверхні, геометрично правильна форма, трохи вигнутий чи скручений латеральний профіль, добре підготовлена фасетована ударна площадка додатково зворотно редукована, добре виражений ударний горбик. Особливості відсоткового співвідношення різних огранок та розмірів зумовлені в значній мірі стадією утилізації нуклеусу, місцем сколу в технологічному ланцюзі.

На один черепахоподібний нуклеус приходиться 8,4 левалуазьких сколи, що навряд чи можливо. Як було підтверджено В. Чабаєм та В. Усіком на основі ремонту нуклеусів та сколів, черепахоподібні нуклеуси в процесі розколювання проходили цілу низку трансформацій від черепахоподібних до паралельних, конвергентних, радіальних і знову черепахоподібних [Chabai, 1998, p. 239; Usik, 2006, p. 143–168; Чабай, 2004, с. 49–61].

В горизонті II/8 на один необ'ємний нуклеус припадає 2,4 левалуазьких сколи. Таке співвідношення виглядає досить реальним. Тобто, кожен з таких нуклеусів проходив в процесі експлуатації в середньому до 2,5 трансформаційних циклів. Окрім того, за розмірами пренуклеусів (від 52×67×17 мм до 80×43×38 мм), що є в колекції, можна говорити про те, що розміри нуклеусів були досить помірними. В ході вивчення колекції простежено декілька стадій, на яких було можливим отримання левалуазької заготовки. У цьому ланцюзі левалуазькі сколи на *enlevement deux* та левалуазькі сколи другої черги займають проміжний етап виробництва. Це відобразилося в значній мірі на їх морфологічних ознаках. Розміри відщепів також мають тенденцію до зменшення на кожній наступній стадії розколювання. Зрозуміло, що залежність ця не є прямою, однак не може залишитися не поміченою. Левалуазькі заготовки мають сукупність стандартних ознак – інтенсивна впорядкована огранка, геометрично правильна симетрична форма, відносно прямий профіль, фасетована площадка із зворотною редукацією, виразний ударний горбик, довжина переважно більше 5 см. Однак, у зв'язку із особливостями різних етапів розколювання, помітні варіації огранки дорсальних поверхонь, що не порушує встановлених уявлень про левалуазький скол і левалуазьку техніку розщеплення.

Для кримської та прудо-дністерської груп левалуа-мустьє Східної Європи спільними методами розщеплення кам'яної сировини є класичне черепахоподібне левалуа, поздовжнє та біпоздовжнє пласке розколювання при наявності допоміжних латеральних та/або дистальної ударних площадок. Ці методи відмічено на таких ключових пам'ятках регіону, як Ріпічені Извор [Răunescu, 1993, p. 31–70, Sitlivy, Zieba, 2006, p. 378–379], Молодове I [Черныш, 1982, с. 35–41], Молодове V [Черныш, 1961; Грибович та ін., 1987, с. 29–33, Ситник, 2008], Пронятин I, Єзупіль I [Ситник, 2000, с. 39–65, 254–273], Шайтан Коба [Колосов, 1972, с. 23–46] Кабазі II [Chabai, 1998, p. 239–250].

Визначаються специфічні методи розколювання – білатеральний з дистальною підправкою або типу Молодова [Усик, 2003, с. 38–39] та ортогональний або типу Пронятин (рис. 3, 7–10), які водночас простежуються в комплексі артефактів горизонту II/8, Кабазі II. Виходячи з суми ознак, сколи отримані за допомогою вказаних методів на кримській пам'ятці Кабазі II, горизонт II/8 відносяться до першої черги заготовок, знятих з нуклеуса безпосередньо після його декортикації. Іншими словами, ці методи застосовувалися цілеспрямовано і не являли собою випадкові варіанти *ad hoc* розщеплення. Також зворотна редукація ударної площадки є характерною ознакою як для левалуа-мустьєського комплексу стоянки Пронятин [Фонди Тернопільського краєзнавчого музею, № 543, 1530, 1611, 1808, 2281, 2282, 2337], так і для горизонту II/8, Кабазі II. Використання специфічних методів розколювання левалуазьких нуклеусів вказує на технологічну спорідненість прудо-дністерської та кримської територіально-хронологічних груп левалуа-мустьєського технокомплексу Східної Європи.

ЛІТЕРАТУРА

Гладилин В.Н.

1976 Проблемы раннего палеолита Восточной Европы. – К. – 232 с.

Грибович Р.Т., Мацкевой Л.Г., Пелецишин Н.А., Савич В.П., Черныш А.П.

1987 Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (Каменный век). – К. – 132 с.

Колосов Ю.Г.

1972 Шайтан-Коба – мустьерська стоянка Криму. – К. – 160 с.

Колосов Ю.Г., Степанчук В.М., Чабай В.П.

1993 Ранний палеолит Крыма. – К. – 224 с.

Колосов Ю., Степанчук В.

1998 Новый тип среднѳпалеолитической индустрии у Сѳдному Криму // Записки НТШ. Праці Археологической комиссии. – Т. ССXXXV. – С. 38–61.

Нехорошев П.Е.

1999 Технологический метод изучения первичного расщепления камня среднего палеолита. – СПб. – 174 с.

Сытник А.С.

1994 Мустьерская стоянка Пронятин и ее место в палеолите Восточной Европы // Археологический альманах. – № 3. – С. 101–120.

Ситник О.С.

1996 Шлях розвитку левалуазьких індустрій України // Археологический альманах. – 1996. – № 5. – С. 75–84.

2000 Середній палеоліт Поділля. – Львів. – 372 с.

2006 Варіабельність левалуазьких індустрій середнього палеоліту заходу України// Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 10. – С. 40–71.

2008 Молодове V – 11-й шар мустьє: класифікація знарядь та заготовок // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 12. – С. 16–40.

Усик В.И.

2003 Варианты метода леваллуа среднѳпалеолитических индустрий Украины (по материалам ремонтажа) // Варіабельність середнього палеоліту України: Матеріали круглого столу 11–12 листопада 2002 р. – К. – С. 32–62.

Фонди Тернопільського краєзнавчого музею

№ 543, 1530, 1611, 1808, 2281, 2282, 2337.

Чабай В.П.

2003 Крым в контексте вариабельности среднего палеолита восточной Европы // Варіабельність середнього палеоліту України: Матеріали круглого столу 11–12 листопада 2002 р. – К. – С. 78–105.

2004а Средний палеолит Крыма: стратиграфия, хронология, типологическая вариабельность, восточно-европейский контекст. – Симферополь. – 324 с.

2004б Территориально-хронологические группы леваллуа-мустьерских памятников Восточной Европы // Археология и палеоэкология Евразии / Отв. ред. А.П. Деревянко, Т.И. Нохрина. – Новосибирск. – С. 192–200.

Черныш О.П.

1961 Палеолітична стоянка Молодове V. – К. – 176 с.

Черныш А.П.

1982 Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I // Молодова I. Уникальное мустьерское поселение на Среднем Днестре. – М. – С. 6–102.

Voeda E.

1990 De la Surface au Volume Analyse des Conceptions des Debitages Levallois et Laminaire // Memoires du Musee de Prehist. d’Ile-de-France. – № 3. – P. 63–68.

Boeda E., Geneste J.-M., Meignen L.

- 1990 Identification de Chaines Operatoires Lithiques du Paleolithique Ancien et Moyen // *Paleo.* – Vol. 2. – № 1. – P. 43–80.

Chabai V.

- 1998 Kabazi-II: The Western Crimean Mousterian Assemblages of Unit II, Levels II/7-II/8C // *The Paleolithic of Crimea. The Middle Paleolithic of Western Crimea, vol. 1* / Edited by: A. Marks and V. Chabai. – Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – No 84. – P. 201–252.
- 2000 The Evolution of Western Crimean Mousterian Industry // *Central and Eastern Europe from 50,000 to 30,000 BP.* – Mittman. – P. 196–211.
- 2005 Kabazi II: stratigraphy and archaeological sequence // *Kabazi II: The Last Interglacial Environment & Subsistence. The Palaeolithic Sites of Crimea* / Ed. by V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier. – Simferopol-Cologne. – Vol. 1. – P. 10–35.
- 2006 The Western Crimean Mousterian and Micoquian at Kabazi II, Units A, II, IIA and III: Environment, Chronology and Artefacts // *The Palaeolithic Sites of Crimea* / Edited by V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier. – Simferopol-Cologne. – Vol. 2. – P. 1–36.

Chabai V., Sitlivy V.

- 1993 The Periodization of Core Reduction Strategies of the Ancient, Lower and Middle Palaeolithic // *Prehistoire Europeene.* – Vol. 5. – P. 9–88.

Chabai V., Demidenko Yu.

- 1998 The Classification of Flint Artifacts // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – № 84. – P. 31–52.

Chabai V., Uthmeier T.

- 2006 Settlement systems in the Crimean Middle Palaeolithic // *The Palaeolithic Sites of Crimea* / Ed. by V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier. – Simferopol-Cologne. – Vol. 2. – P. 297–359.

Gerasimenko N.

- 1999 Late Pleistocene vegetational history of Kabazi II // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – № 87. – P. 115–141.

McKinney C.

- 1998 U-series Dating of Enamel, Dentine, and Bone from Kabazi-II, Starosele, Kabazi-V, and GABO // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – № 84. – P. 341–353.

Mikhailesku C.

- 1999 Malacology and paleoenvironments of Western Crimea // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – № 87. – P. 99–113.
- 2005 Snail fauna from Kabazi II // *The Palaeolithic Sites of Crimea* / Ed. by V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier. – Simferopol-Cologne. – Vol. 1. – P. 67–76.

Patou-Mathis M. and Chabai V.

- 2003 Kabazi II (Crimee, Ukraine): un site d'abattage et de boucherie du Paleolithique moyen // *L'anthropologie.* – Tom 107. – P. 223–253.

Păunescu A.

- 1993 Ripiceni – Izvor. Paleolitic și Mezolitic. – Bucuresti. – 228 p.

Rink W.J., Hee-Kwon Lee, Rees-Jones J. and Goodger K.A.

- 1998 Electron Spin Resonance (ESR) and Mass Spectrometric U-series (MSUS) Dating of Teeth in Crimean Paleolithic Sites: Starosele, Kabazi-II and Kabazi-V // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – № 84. – P. 323–340.

Sitlivy V., Zieba A.

- 2006 Eastern and Central Europe before 30 kyr BP: Mousterian, Levallois and Blade Industries // *The Palaeolithic Sites of Crimea* / Ed. by V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier. – Simferopol-Cologne. – Vol. 2. – P. 361–419.

Stepanchuk V., Sytnyk O.

- 1999 The chaînes opératoires of the Levallois site Pronyatyn, Western Ukraine// *Préhistoire Européenne*. – № 13. – P. 33–66.

Van Peer Ph.

- 1992 The Levallois reduction strategy // *World Archaeology*. – № 13. – 138 p.

Usik V.

- 2006 The Problem of the Levallois Method in Level II/8 of Kabazi II // *The Palaeolithic Sites of Crimea / Ed. by V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier*. – Simferopol–Cologne. – Vol. 2. – P. 143–168.

Olga IGNATENKO

**KABAZI II, LEVEL II/8: THE PROBLEM OF GENETIC ROOTS OF CRIMEAN
LEVALLOIS-MOUSTERIAN**

The typological and technological studies of cores and blanks from Kabazi II, level II/8 were done to investigate the common and distinct approaches in flint knapping in two spatio-temporal groups of Eastern European Levallois-Mousterian: Crimean and Prut-Dnister. Five sub-groups of Levallois blanks were determined: 1) Levallois blanks; 2) “Proniatyn”-type blanks; 3) Levallois blanks, made on enlèvement deux; 4) secondary Levallois blanks; 5) N-turn Levallois blanks. Each sub-group might be correlated with certain stage (stages) of the core reduction. During the flaking the cores passed through several transformation cycles which were reflected in attribute characteristics of Levallois blanks. Along with the classical Levallois Tortoise method, the following specific methods of Levallois core reduction strategies were noted for Prut-Dnister and Crimean groups: bi-lateral and orthogonal. Also, the back reduction of striking platforms was used equally by the Levallois inhabitants of the Prut-Dnister and Crimean groups. The exploitation of similar flaking methods might be an evidence of the genetic connection between mentioned spatio-temporal groups.